

СТРУЧНИ РАД / *EXPERT PAPER*

Примљен: фебруар 2011.

Received: February 2011.

Марко Ђого

Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

УСПЈЕХ ЗЕМАЉА У ПРОЦЕСУ ТРАНЗИЦИЈЕ: ТЕОРИЈА, ПОЛИТИКА И СТВАРНОСТ

Власти у бројним земљама у транзицији жељеле су да своје земље учине богатим, просперитетним земљама са привредом организованом по тржишном моделу. Ипак, у свом науму успјеле су само неке. Кључна питање на које овај рад покушава да да одговор је које су то земље највише профитирале од процеса транзиције и како им је то пошло за руком. При томе, намјера аутора није била да улази у конкретне мјере већ да створи једноставан макроекономски модел, у којем је сва привреда подијељена у два сектора: реални и финансијски, и у којем је синоним за транзицију ниво слобода, те да тако читаоцу омогући увид у историју транзиције успјешних земаља. Резултати су, мислимо, и више него интересантни и поучни за носиоце транзиције у нашој земљи. Говоре да је за успјех процеса транзиције мање битна изабрана стратегија, а више конзистентност у њеном провођењу. На крају, резултат сваке успјешне стратегије транзиције је исти: успјешно укључивање земље у међународну подјелу рада.

Кључне ријечи: Индекс сустизања; Тотална либерализација; Оптимално темпирање либерализације.

1. УВОД

Двадесетак година након што су бројне, тада комунистичке земље кренуле путем транзиције у капитализам постоје подије-

љена мишљења о томе докле су на том путу стигле. Тешко је направити неку уопштену оцјену. Напросто, искуства по земљама су различита. Док је у неким земљама становништво релативно задовољно оствареним напретком, у другима појам транзиције за већину становништва звучи прије свега болно, а не обећавајуће како је овај појам у почетку требало да звучи.¹ Због тога, жељели смо кроз овај чланак да направимо кратак осврт на постигнуте резултате у различитим земљама, и да укратко прикажемо начине на које су најуспјешније земље доспјеле у такве прилике.

С обзиром на то да је тешко измјерити и упоредити субјективан утисак (не)задовољства грађана ових земаља, при компарацији успјеха ослонићемо се на неке опипљивије показатеље. То није нимало једноставан задатак, будући да постоји велика разноврсност у структурисању показатеља.

Сваке године, бројне међународне јавне и приватне институције објављују извјештаје о земљама у транзицији и врше њихово рангирање, дајући им одређене оцјене и препоруке. Најпознатији ови извјештаји су, свакако, Бертелсманов индекс транзиције, Индекс економских слобода Херитиц фондације, Индекс глобалне конкурентности Свјетског економског форума у Давосу, Извјештај о условима пословања Свјетске банке итд. Међутим, колико год ови извјештаји били корисни, већина њих садрже неке недостатке. Прије свега, то се види из чињенице да се они махом базирају на процјени шта је урађено (уложени напори да се постигне жељени амбијент), а не на оцјени користи коју је становништво датих земаља до сада имало од учињеног. С обзиром на то да се радило о значајним реформама које је требало да дају, прије свега, дугорочне резултате, као и да је протекло двадестак година од првих реформи, у одређеној мјери резултати би требало да буду видљиви, па самим тим и да буду укључени у оцјењивање. Други недостатак је могућа субјективност самих извјештаја. Наиме, и ове извјештаје састављају људи који су присталице различитих економских школа, па и политичких група, које имају своје мишљење о томе шта је и како требало предузети у процесу транзиције, због чега ови извјештаји често у први план стављају оне земље чије искуство потврђује њихово мишљење. Због тога,

---

¹ Овим земљама је чак и у званичној кореспонденцији дат префикс „у транзицији“, прије свега да би их одвојио од ЗУР, јер овима по многим како социјалним (ниво писмености, здравствена заштита итд), тако и економским (ниво индустријске производње) критеријумима нису припадале.

сматрамо занимљивим упоредити рангирање Земаља у транзицији (ЗУТ) дато у неком од ових извјештаја (у раду ћемо се користити Бертелсмановим индексом транзиције), са рангом земаља добијеним по одређеном економском критеријуму постигнутог резултата.²

2. РАНГИРАЊЕ ПО БЕРТЕЛСМАНОВОМ ИНДЕКСУ ТРАНЗИЦИЈЕ

Као примјер извјештаја који оцјењује предузете реформе у ЗУТ, узели смо Бертелсманов индекс транзиције. Прије него ли предочимо оцјене Бертелсман фондације, жељели бисмо укратко читаоце да упознамо са овом институцијом. Њу је 1977. године основао њемачки медијски магнат Рајнхард Мон (*Reinhard Mohn*), а бави се међународним разумијевањем, образовањем, економијом, социјалним питањима и здрављем.

Сваке године, ова фондација публикује два извјештаја, тзв. Статусне извјештаје који показују докле је поједина земља стигла у провођењу транзиције. Индекс успјеха, извлачи се на основу двије групе показатеља. Једна група се односи на политичку транзицију (*Political Transformation*), а друга група на економску транзицију (*Economic Transformation*). За потребе овог рада, као први показатељ, наравно, користићемо само (економски-статусни) под-индекс. Он је дат у сљедећој табели.

Табела бр. 1

Ранг земаља у транзицији у 2008. години по Бертелсмановом статусном
индексу

Ранг за 2008.	Земља	Вриједност
1.	Чешка	9.57
2.	Естонија	9.29
3.	Словенија	9.29
4.	Словачка	9.07
5.	Мађарска	9.00
6.	Литванија	8.96
7.	Пољска	8.71

---

² Како су ефекти свјетске економске кризе на ЗУТ сложена тема која захтијева дубљу анализу о томе како су се стратегије транзиције одразиле на дубину пада у току кризе, што превазилази оквире овога рада, користићемо се подацима из посљедње године прије почетка кризе (2008. година).

8.	Летонија	8.50
9.	Хрватска	8.29
10.	Бугарска	8.18
11.	Румунија	8.07
12.	Македонија	7.29
13.	Јерменија	6.82
14.	Казахстан	6.82
15.	Црна Гора	6.71
16.	Србија	6.64
17.	Албанија	6.64
18.	Русија	6.54
19.	Украјина	6.50
20.	Грузија	6.36
21.	Босна и Херцеговина	6.32
22.	Киргистан	5.64
23.	Азербејџан	5.21
24.	Молдавија	5.00
25.	Бјелорусија	5.00
26.	Узбекистан	4.14
27.	Туркменистан	3.89
28.	Таџикистан	3.86

Извор: Бертелманов индекс транзиције 2008, <http://www.bertelsmann-transformation-index.de>, 10. фебруар 2011.

Као што се из табеле види, по ауторима овог извјештаја нај-успјешнија земља у транзицији је Чешка са оцјеном 9.57 (од максимално могућих 10), што значи да је чешка економија према овом индексу скоро прерасла у савремену тржишну економију. Занимљиво је примијетити да су највеће инвестиције и преузимања у Чешку дошле управо из Њемачке. За Чешком, на одређеном, али не превеликом растојању, слиједе Естонија и Словенија, те Мађарска и Литванија.

3. ПОСТИГНУТИ РЕЗУЛТАТИ

Када смо жељели изабрати критеријум за оцјену постигнутог резултата у ЗУТ, суочили смо се са бројним алтернативама. Неизмјеран је број економских показатеља који су у већој или мањој мјери релевантни за оцјену успјеха неке ЗУТ. Ту, свакако, спадају

кретање односно потребно вријеме за повратак Номиналног бруто друштвеног производа (НБДП) на почетни ниво, потребно вријеме за повратак Реалног бруто друштвеног производа (РБДП) на почетни ниво, дубина пада, исти ови показатељи али по глави становника, однос Страних директних инвестиција (СДИ) и НБДП, стабилност цијена у земљи, стабилност девизног курса, покривеност увоза извозом итд. Због тога, није ријеткост да се у неком извјештају за оцјену успјеха неке земље користи више показатеља симултано, обично један као основни, а остали као помоћни критеријуми. Такав је случај и у извјештају Свјетске банке под називом: „Транзиција: првих десет година, анализа и поуке за Источну Европу и бивши Совјетски Савез“, гдје се наводе следећи показатељи: године пада, дубина пада и однос РБДП 2000/1990. год.³ Поштујући овај избор који нам се учинио логичним, одлучили смо се да неке од ових показатеља прикажемо у следећој табели.⁴

Табела бр. 2

Перформансе земаља у транзицији: трајање пада, дубина пада, година повратка и ниво у 2008. години

	Године пада	Дубина пада (% РБДП-а)	Година повратка на РБДП по глави из 1990. год.	Индекс РБДП по глави 2008/1990. год.
Пољска	2	7,2	1994	196
Словенија	2	5,4	1993	186
Јерменија	4	51	2003	188
Азербејџан	6	62	2006	184
Естонија	5	30,3	2000	180
Туркменистан	10	55,7	2003	178
Бјелорусија	6	34,7	2002	171
Словачка	4	24,1	2000	162
Бугарска	3	19,9	2001	156
Албанија	3	34,7	2000	155
Казахстан	6	36,6	2004	153
Мађарска	4	14,7	1998	151
Чешка	4	12,1	2000	146

³ The World Bank, *Tranzicija: prvih deset godina, analiza i pouke za Istočnu Evropu i bivši Sovjetski Savez*, Washington D. C. 2002, 5 Табела 1.1.

⁴ Напомињемо, да нисмо користили податке из поменутог извјештаја, већ смо представили податке на основу властитих израчунавања, а користећи се подацима Америчког министарства пољопривреде: *United States Department of Agriculture – USDA*, <http://www.ers.usda.gov>, 10. фебруар 2011. Добијени резултати, не разликују се много од података Свјетске банке.

Летонија	6	48,4	2004	146
Хрватска	5	21,8	2000	143
Румунија	3	20,3	2003	139
Литванија	5	43,6	2005	129
Русија	9	42,4	2006	114
Македонија	6	24,8	2008	99
Украјина	9	57,2	-	84
Киргистан	6	51	-	77
Грузија	5	82	-	51
Таџикистан	7	71	-	53

Извор: Самостално израчунавање на основу података са USDA, *International Macroeconomic Date Set*, <http://www.ers.usda.gov>, 10. фебруар 2011.

Као што се види из Табеле бр. 2, основни критеријум који смо користили је индекс процентуалне промјене РБДП-а по становнику у 2008, у односу на 1990. годину.⁵ Помоћни критеријуми су нам били тренутак поврата РБДП-а на почетни ниво, као и период и дубина пада.⁶

Апсолутни добитници транзиције, по сва четири критеријума су Пољска и Словенија. Ове земље имају високе тражене индексе, најмањи пад, најкраће периоде пада и прве су досегле ниво РБДП-а по глави становника из 1990. године. Другу, и потпуно супротну групу релативно успјешних земаља, сачињавају Јерменија, Азербејџан, Бјелорусија и Туркменистан. Ове земље доживљавају велики привредни раст у посљедњих неколико година, па су им и индекси релативно високи, по чему се данас сврставају у успјешније земље у транзицији. Ипак, тај раст креће тек након деценије дубоког пада, па су све ове земље касно досегле ниво РБДП-а из 1990, односно у почетку су биле бар са становишта СБ „лоши ђаци“, што се види из оцјена у поменутом извјештају. Иза њих, стање је врло разнолико. Насупрот њима, налазе се „ђаци за примјер“ у првој деценији транзиције: Чешка и Мађарска. Ове земље биљеже релативно благ пад, високе индексе и повратак на

⁵ Свјесни смо да нису све земље оствариле највиши ниво РБДП-а по становнику 1990. год. На примјер, Румунија је остварила максимум 1986. године, а многе земље 1989. или 1991. год. Упоредивости ради, користимо 1990. годину као базну годину.

⁶ За тренутак преокрета, узимаћемо прву од двије сукцесивне године када је остварен раст РБДП-а по становнику. Други помоћни критеријум биће нам дубина пада, а трећи помоћни критеријум година када је достигнут РБДП по становнику из 1990. године.

РБДП по становнику у првој деценији транзиције. Треба имати на уму да је Чешка кренула из позиције једне од најразвијенијих република бивше комунистичке земље (једино је Словенија имала нешто виши РБДП по становнику), па је и требало очекивати нешто ниже стопе раста. Слично стање је и у Естонији и Словачкој, које имају нешто више индексе, али су у почетку биљежиле и дубљи пад. Русија је примјер земље која је забиљежила дуг и дубок пад, да би у другој деценији транзиције забиљежила високе стопе раста. Уз то, Русија због величине своје економија представља земљу која вуче напријед или назад и привреде других земаља у транзицији. Зато, Свјетска банка (СБ) у већ помињаном извјештају као једно од објашњења „друге“ транзицијске рецесије у Естонији, Литванији, Бугарској, Румунији, Чешкој и Хрватској у 1999. години наводи економску кризу у Русији. Од европских земаља најтеже стање је у Украјини и Грузији које су забиљежиле невјероватне падове, дугу депресију и до данас нису успјеле да је врате на ниво из 1990. године. О Таџикистану и Киргистану, довољно је рећи да је у њима у доба највећег пада чак 50 % односно 68 % становништва живјело испод границе апсолутног сиромаштва од 2,15 \$ дневно по становнику, што је последица не само пада, већ и продубљивања неједнакости.

3.1. Индекс поправљања релативног положаја спрам развијених земаља

Иако су показатељи из друге групе, несумњиво, широко прихваћени као корисне мјере транзитивног успјеха, *примјећујемо да ови показатељи занемарује једну битну чињеницу, а то је динамика*. Наиме, и развијене земље су од 1990. године значајно подигле свој РБДП по глави становника. То значи, да чак ни свако подизање нивоа РБДП по глави становника изнад нивоа из 1990. године (што показује индекс из Табеле бр. 2) не гарантује да је нека земља у транзицији поправила свој економски положај спрам развијених земаља. Како је основни циљ транзиције било управо ово (сустизање „развијених земаља“.), одлучили смо се на још мало рачунања како бисмо укључујући динамику направили коначну ранг листу ефеката које су ЗУТ осјетиле од овога процеса. Та ранг листа, дата је у Табели бр. 3.

Табела бр. 3
*Кретање релативног односа РБДП-а по становнику у ЗУТ према просјеку
земаља ЕУ 15 (Индекс сустизања)*

	% РБДП по глави ЗУТ/ЕУ 15 (1990)	% РБДП по глави ЗУТ/ЕУ 15 (2008)	+ -
Словенија	41,50	56,76	+ 15,3
Естонија	25,40	33,70	+ 8,3
Пољска	18,70	27,02	+ 8,3
Словачка	26,97	32,26	+ 5,29
Чешка	38,40	42,42	+ 4,2
Мађарска	28,40	31,55	+ 3,15
Бјелорусија	10,67	13,47	+ 2,8
Азербејџан	6,80	9,18	+ 2,38
Арменија	4,91	6,80	+ 1,89
Летонија	22,90	24,70	+ 1,8
Казахстан	11,97	13,47	+ 1,5
Албанија	9,71	11,13	+ 1,42
Бугарска	10,80	12,18	+ 1,4
Хрватска	25,94	27,28	+ 1,34
Румунија	15,60	15,90	+ 0,3
Киргистан	2,60	1,50	- 1,1
Литванија	26,04	24,70	- 1,3
Македонија	12,20	8,91	- 3,29
Русија	22,78	19,13	- 3,65
Украјина	9,98	6,15	- 3,83
Грузија	14,21	5,38	- 8,83

Извор: Властити прорачуни на основу података са USDA, *International Macroeconomic Data Set*, <http://www.ers.usda.gov>, 10. фебруар 2011.

Може се рећи, да су све земље које имају знак плус (+) испред овог показатеља, имале бржи привредни раст од раста у групи земаља ЕУ 15, тј. да су поправиле свој *релативни* економски положај. Да је овај критеријум много строжи од претходног, можемо видјети на примјеру Русије која је из релативно позитивног другог показатеља прешла у релативно негативан трећи, што значи да је у процесу транзиције покварила свој међународни економски положај и поред очитог опоравка у посљедњих десетак година. Међутим, најзанимљивији закључак који нам доноси претходна табела је да је најуспјешнија земља у транзиције без сумње Словенија, и да је тек са значајним одстојањем слиједе Пољска и Естонија. Иза њих, али и даље релативно успјешне, су Словачка и Чешка, те Мађарска.

4. ПОРЕЂЕЊЕ ПО БЕРТЕЛСМАНОВОМ ИНДЕКСУ И ИНДЕКСУ СУСТИЗАЊА

Као што смо у уводу навели, један од циљева овога рада је да се упоређи рангирање неке од познатих мултилатералних институција са оним што сматрамо најобјективнијим показатељем успјеха транзиције. То поређење учинили смо кроз Табелу бр. 4.⁷

Табела бр. 4.
Успјех земаља у транзицији

Рангирање по Бертелсмановом индексу	Индекс сустизања
1. Чешка	1. Словенија
2. Естонија	2. Естонија
3. Словенија	3. Пољска
4. Словачка	4. Словачка
5. Мађарска	5. Чешка
6. Литванија	6. Мађарска
7. Пољска	7. Бјелорусија
8. Летонија	8. Азербејџан
9. Хрватска	9. Јерменија
10. Бугарска	10. Летонија
11. Румунија	11. Казахстан
12. Македонија	12. Албанија
13. Јерменија	13. Бугарска
14. Казахстан	14. Хрватска
15. Албанија	15. Румунија
16. Русија	16. Киргистан
17. Украјина	17. Литванија
18. Грузија	18. Македонија
19. Киргистан	19. Русија
20. Азербејџан	20. Украјина
21. Бјелорусија	21. Грузија

Извор: Табеле бр. 2 и 3.

Упоредна анализа показује нам да када се ради о водећим земљама транзиције постоји значајно поклапање оцјене стручњака Бертелсманове фондације и оцјене по изабраном економском показатељу. Наиме, од пет водећих земаља по Бертелсмановом индексу, четири су се нашле и међу првих пет по Индексу сустизања.

---

⁷ У овој табели, упоређени су рангови само оних земаља које се налазе у оба рангирања.

Штавише, скоро све су заузеле приближно иста мјеста осим Чешке и Словеније. Тако, по Бертелсману, водећа Чешка тек је пета по Индексу сустизања, док је трећепласирана Словенија избила на прво мјесто по позитивним ефектима транзиције за њено становништво.

Занимљив примјер је Бјелорусија која је по Бертелсмановим експертима последњепласирана земља, док је по Индексу сустизања на високом седмом мјесту.

5. СТРАТЕГИЈЕ ТРАНЗИЦИЈЕ

У овом дијелу рада желимо да дамо одговор на питање како су се најуспјешније земље у транзицији нашле на том мјесту. При томе, укратко ћемо изложити полазне околности у којима се налазила свака од ових земаља, те изабрану стратегију транзиције у свакој од тих земљама. Наравно, када говоримо о изабраној стратегији нећемо улазити у детаље као што су конкретне политике и мјере у процесу транзиције, већ ћемо макроекономским начином посматрања практично створити модел економије који се састоји из два сектора: реалног и финансијског, при чему ћемо анализирати ниво слобода (либерализацију) у ова два сектора, и то на два нивоа: слободу пословања у земљи, и слободу успостављања економских односа са иностранством. Све ово, базира се на премиси да су економске слободе у комунизму биле ниске, па је самим тим синоним за транзицију либерализација услова пословања у овим сегментима привреде. Као извор података за ово моделирање, послужиће нам Извјештај под називом „Индекс економских слобода за период 1980–2006“, ⁸ Херитиџ фондације у којем се дају оцјене нивоа економских слобода у бројним областима, у дужем временском периоду.

За нашу анализу битно је још и то да прије преласка на конкретну анализу по земљама истакнемо да у теорији и пракси постоје двије доминантне стратегије транзиције. Прва стратегија би се могла назвати „Тотална либерализација одмах“. Као што јој име сугерише, ова теорија предлаже радикално увођење економских слобода у свим сферама економског живота и у кратком временском периоду. Ту стратегију су почетком деведесетих година прошлог вијека сугерисале Свјетска банка, ММФ и Америчка

---

⁸ The Heritage Foundation, *Index of economic freedom*, Washington D. C. 2009, <http://www.heritage.org>, 10. фебруар 2011.

влада земаљама у транзицији. Друга теорија се зове „Теорија оптималног темпирања либерализације“. Њени најпознатији аутори су Мек Кинон (*Mc Kinnon*) и Себастијан Едвард (*Sebastian Edwards*). Међутим, далеко од тога да су само ова два аутора радили на њеној разради. Код нас је сличну теорију развио проф. Милутин Ћировић у својој књизи *Банкарство* у дијелу под називом „Реконструкција банкарства у транзиторним привредама“. Ова теорија, у најкраћем, сугерише да се мора водити рачуна о извођењу транзиције по одређеном логичном редослиједу корака:

1. Стварање функционалног унутрашњег робног тржишта,
2. Постепена либерализација спољне трговине,
3. Унутрашња либерализација финансијског сектора,
4. Екстерна финансијска либерализација.

5.1. Словенија

О Словенији се већ дуго говори као о „транзицијском чуду“, малој земљи која је изабрала властити пут транзиције, често супротан савјетима водећих свјетских институција, а која је ипак успјела да постигне изненађујуће добре резултате. Њено руководство успјело је да из грађанског рата на простору Савезне Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) доведе Словенију у улогу најнапредније бивше комунистичке републике, пуноправне чланице Европске уније и Европске монетарне уније. Како ово објаснити? Да ли се ради о стицају позитивних околности или добро изабраној стратегији транзиције?

Треба примјетити да је Словенија кренула из знатно боље позиције него већина других бивших комунистичких република и држава. За почетак, ниво РБДП-а по глави становника већ је био на завидном нивоу за већину земаља источне Европе, приватизација по моделу инсајдерске подјеле почетком деведесетих година већ је била значајно одмакла, близина тржишта развијених земаља била је и остала значајна предност Словеније, а на крају и Џефри Сакс⁹ примјећује да су већинска римокатоличка вјера и симпатије за улогу Словеније у ратним дешавањима у СФРЈ међу западним

---

⁹ Џефри Сакс је један од најпознатијих економиста данашњице. Између многих функција које је обављао, треба поменути и то да је био савјетник југословенског премијера Анте Марковића, те савјетник словеначке Владе почетком деведесетих година прошлог вијека.

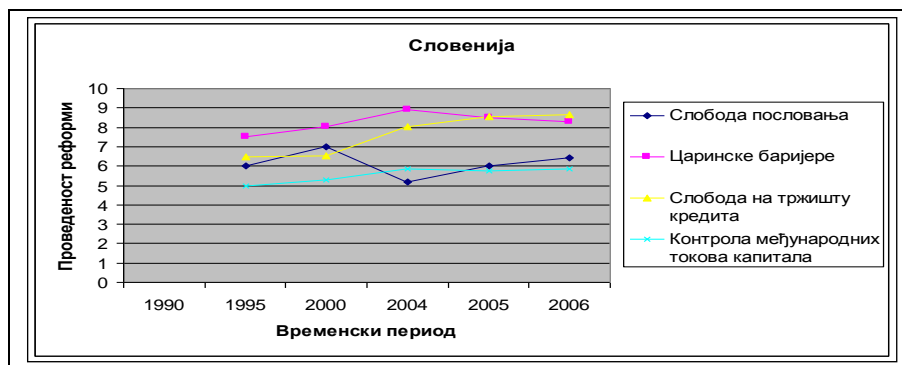
политичарима „дали Словенији додатну подршку“.¹⁰ Ипак, то се не може примијетити по нивоу СДИ/БДП који никада није био на нивоу инвестиција у неке друге земље. Ипак, Словенија је и без значајних страних инвестиција постала земља која има здраве спољнотрговинске рачуне (трговински дефицит практично не постоји), а око 70 % БДП-а остварује се у размјени са иностранством (слично Естонији која је ово постигла привлачењем СДИ, тј. извозом производа фирми које су инвестирале у ову земљу). Како је Словенија ово постигла, може се видјети кроз податке из следеће табеле и графикана:

Табела бр. 5
Кретање нивоа слобода у Словенији

	1990.	1995.	2000.	2004.	2005.	2006.
1. Слобода пословања		6	7	5.16	6	6.41
2. Царинске баријере		7.53	8.05	8.89	8.48	8.30
3. Слобода на тржишту кредита		6.50	6.52	8.03	8.56	8.65
4. Контрола међународних токова капитала		5.00	5.30	5.85	5.73	5.83

Извор: *Index of economic freedom*, <http://www.heritage.org/index/>,
10. фебруар 2011.

Графикон бр. 1

Као што се може видјети, постоји значајно поклапање активности које су предузеле власти Словеније са теоријом опти-

¹⁰ J. Sachs, „Zašto bi neko investirao u Bosnu prije nego u Meksiko“, *BH Dani* 207, <http://www.bhdani.com/arhiva/207/intervju.shtml>, 10. фебруар 2011.

малног темпирања либерализације. Заправо, једини сектор економије гдје либерализација није извршена довољно брзо, тј. у складу са препорукама ове теорије, су услови пословања у реалној сфери. Међутим, и ово је могуће објаснити на следећи начин: Репорме у реалној сфери најтеже је провести. Оне, између осталог, укључују реституцију, приватизацију, масовна отпуштања радника и сл. Да не би губили вријеме у процесу транзиције (искуство ће касније показати да је вријеме, тј. негубљење времена врло битан фактор успјеха транзиције), власти Словеније су извршиле реформе у овој области на нивоу неопходном за даљи напредак осталих сегмената транзиције, а онда су кренуле даље. Ипак, сјенку на словеначки модел транзиције бацају и даље релативно ниски нивои либерализованости међународних токова капитала и слободне пословања. Чак, могло би се рећи да мала Словенија донекле подсећа на велику Кину, гдје мотив Словенији није либерализација сама по себи, већ економски резултати које доноси.

5.2. Естонија

Естонија је, вјероватно, најпознатији примјер земље која је спровела транзицију скоро у потпуности базирану на неолибералној економској матрици. Да ће тако бити, могло се наслутити још почетком деведесетих година кроз изјаве првог посткомунистичког премјера Марта Лара (који је за свој узор узимао Маргарет Тачер), када је изјављивао (парафразирамо): Укинемо царине и смањимо порезе, вратимо потпуно слободно тржиште и потећи ће мед и млијеко. Слично „челичној леци“, ни Лар није одустајао од свог концепта брзе потпуне транзиције и поред проблема који су се јављали. Свега десет година касније, успјех његових реформи је довео до тога да је Естонија добила епитет „балтички тигар“.

То је огроман успјех за земљу која је доживљавала невјероватну кризу по распаду СССР-а. Инфлација је била на нивоу 1000 % годишње, цијене горива скочиле су 10.000 % за само годину дана, трговине, као и државни буџет су били празни. Онда, крећу реформе које Март Лар сажима у три лекције:¹¹

1. „У неким транзиционим земљама није на прави начин схваћена важност владавине права и доношења нових и

---

¹¹ А. Štajner, „Estonsko čudo“, *Katalaksija*, http://www.katalaksija.com/sr/index.php?option=com_content&task=view&id=9&Itemid=7, 10. фебруар 2010.

модерних устава, што је касније довело до великих проблема. Праве економске реформе не смеју се заснивати на уопштеним схватањима, најбољим намерама или лепим жељама. Без правих закона, јасних својинских права и функционисања правног система нема ни демократије ни реформи.

2. Процес транзиције је прилично болан. Мора се бити одлучан у намери да се истраје, да се реформе спроведу до краја, без обзира на то што ће успут бити пуно потешкоћа.
3. Најважнија лекција је да се одлучујуће промене морају одиграти у главама људи. Људе који су у социјализму били ненавикнути да размишљају за себе, да ризикују, који су од државе очекивали да им нађе посао и решава проблема, треба продрмати. Треба им објаснити да они морају да се боре за себе, да одлучују у своје име и да преузму одговорност за своје одлуке. Треба им објаснити значај улагања, инвестирања у себе.“

У мање филозофском, а више практично-економском смислу естонске реформе слиједиле су потпуни прелазак на тржишне услове пословања. Одмах су укинуте царине и земља претворена у слободну трговинску зону. Укинуте су све субвенције и кредити одобрени по нетржишним условима домаћим предузећима. Тако су се пред естонским предузећима отвориле свега двије могућности: почети пословати по тржишним условима, или ако то нису у стању бити затворена. И на пољу пореза проведена је оштра реформа по најбољим савјетима неолибералне економске мисли. Порез на нерасподијељену (реинвестирану) добит је укинут (нула), што ваљда представља куриозитет у свијету и представља значајан мамац за привлачење страних инвестиција. Са царинским стопама од 0.05% и без нецаринских баријера, Естонија је морала по уласку у Европску унију да повећа царине! Страни инвеститори третирали су као домаћи, без ограничења за било који сектор у земљи.

У Естонији је смишљен свјетски познат слоган „*Trade, not aid*“, тј. „Ради, не чекај помоћ“. Зато није чудно што је Естонија успјела да избјегне судбину многих земаља трећег свијета које су, добијајући застарјелу технику као помоћ, утврдиле свој лош статус. Умјесто тога, Естонија се усредредила на савремене технологије, па је у 2007. години 44 % естонског извоза чинила електро-

ника. Уз то, занимљиво је додати да је Естонија постала и земља са највише корисника интернета по становнику у Европи.

Може се рећи, да су темеље које је поставио Март Лар наставиле зидаи све наредне естонске владе, па се Естонија налази на врху земаља са најконкурентнијим пословним окружењем у централној и источној Европи, што је чини равноправним такмацом и са већим земљама Европске уније.

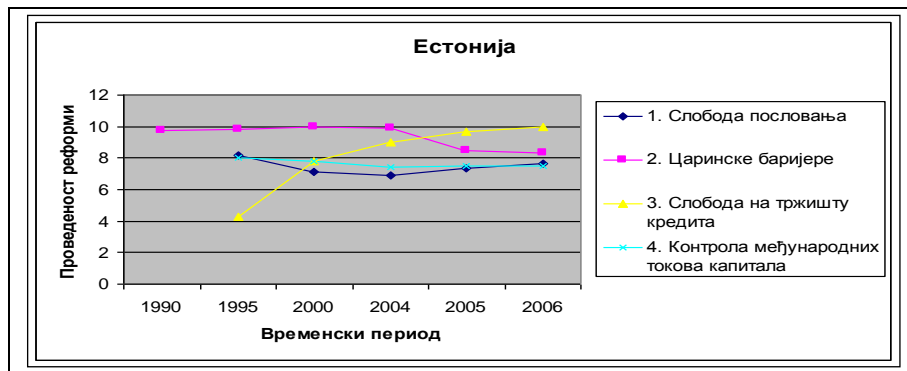
Стратегија транзиције у Естонији по посматраним сегментима изгледака је овако:

Табела бр. 6.
Кретање нивоа слобода у Естонији

	1990.	1995.	2000.	2004.	2005.	2006.
1. Слобода пословања		8,14	7,14	6,88	7,36	7,67
2. Царинске баријере	9,77	9,81	9,99	9,89	8,48	8,30
3. Слобода на тржишту кредита		4,30	7,82	9,03	9,68	9,95
4. Контрола међународних токова капитала		8,00	7,82	7,45	7,48	7,51

Извор: *Index of economic freedom*, <http://www.heritage.org>, 10. фебруар 2011.

Графикон бр. 2

Из табеле и графикона, може се видјети да ова земља у почетним годинама представља правог лидера међу ЗУТ зато што себе није штедјела у радикалном провођењу реформи. Висока слобода пословања, ниска царинска заштита и ниска контрола међународних токова капитала (све оцјене 8 и више) заштитни су знакови ове земље. Једину сјенку у процесу потпуне либерализа-

ције у почетним годинама представља релативно задржавање надзора и контроле финансијског сектора. *Из тога, могло би се закључити да ни такве присталице тоталне либерализације као што су биле власти Естоније почетком деведесетих нису занемариле специфичну тежину либерализације финансијског сектора.* Ипак, као што параметри показују, Естонија је накнадно либерализовала и овај сегмент привредног амбијента, па се у 2006. и 2007. години налазила на самом свјетском врху и по овом показатељу (9,95 од 10 максималних бодова, што говори да је у потпуности извршена либерализација банкарског сектора). Ако упоредимо податке за Естонију са подацима, примјера ради, Велике Британије, можемо рећи да је Естонија у свим посматраним параметрима либерализованости достигла узор, осим у либерализованости међународних токова капитала, гдје још увијек заостаје.

5.3. Пољска

Пољска у нашој табели успјеха транзиције дијели друго и треће мјесто са Естонијом. Занимљива је и као једна од ријетких релативно великих земаља Источног блока која је остварила значајне резултате у процесу транзиције. Додуше, Пољска је имала велику предност у томе што је као релативно хомогена земља избјегла крвав распад и затегнутости које су погодиле земље бивших СССР-а и СФРЈ-а, због чега се могла у већој мјери посветити економским реформама. Имала је и занимљиву путању транзиције за коју се не може рећи да је била праволинијска. Пољско искуство приватизације (прелазак са, у почетку, доминантно масовне на доминантно продајну приватизацију), Пољски модел санације банкарског сектора, различите околности у којима се нашла Пољска у односу на (некад) сусједну Источну Њемачку са становишта дотока страног капитала, често се користи као уџбенички примјер стратегије и околности транзиције. Уз то, занимљиво и то што смо за Пољску имали податке о либерализованости финансијског система и контроли токова капитала у 1990. години, дакле непосредно прије пада комунизма. Ови подаци нам само потврђују оно што смо већ знали о стању финансијских система у комунистичким земаљама прије транзиције, а то је да су токови капитала са иностранством били у потпуности контролисани, док је ситуација на тржишту кредита била тек незнатно боља. Због свега наведеног, занимљиво је погледати динамику либерализације по сегментима у Пољској, што је дато у Табели бр. 7.

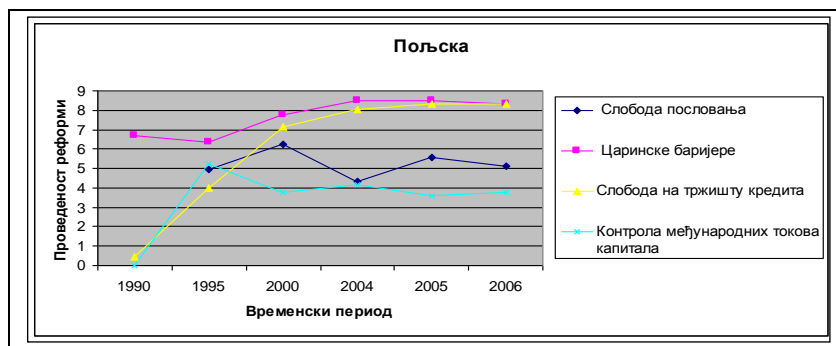

Табела бр. 7
Кретање нивоа слобода у Пољској

	1990.	1995.	2000.	2004.	2005.	2006.
1. Слобода пословања		4,95	6,22	4,35	5,59	5,14
2. Царинске баријере	6,70	6,38	7,76	8,51	8,48	8,30 ¹²
3. Слобода на тржишту кредита	0,44	3,99	7,15	8,07	8,34	8,35
4. Контрола међународних токова капитала	0,00	5,21	3,78	4,17	3,59	3,77

Извор: *Index of economic freedom*, <http://www.heritage.org>, 10. фебруар 2011.

Графикон бр. 3

Из ове табеле и пратећег графика, код Пољске може се примијетити константно узлазни тренд либерализације спољне трговине и либерализације на тржишту кредита, наспрам реформи у реалном сектору и либерализације токова капитала са иностранством које карактерише релативно висока нестабилност. Штавише, на крају посматраног периода постоји велика дискрепанција између ове двије групе реформи. То би, отприлике, могло да значи да је Пољска допустила да страна роба конкурише домаћој у реалном сектору и да је дозволила долазак страних банака на домаће финансијско тржиште, али и даље у значајној мјери контролише фирме које послују на њеној територији и утиче на токове капитала са иностранством (да опет напоменемо: значајно из угла развијених земаља, а не из угла стања у доба социјализма).

¹² Све чланице ЕУ имају заједничку спољнотрговинску политику тако да све земље у транзицији које су постале чланице ЕУ имају исти коефициент царинских баријера од тренутка учлањења.

6. ЗАКЉУЧАК

Из података изнијетих у овом раду можемо видјети да постоји прилична објективност најпознатијих свјетских институција приликом оцјене успјеха земаља у процесу транзиције. Наиме, земље које се у већини извјештаја појављују као земље које су створиле најлибералније економије (Естонија, Чешка, Пољска, Словенија, Мађарска, Словачка) оствариле су и највећу корист за своје становништво и највише су смањиле разлику у нивоу економског развоја у односу на најразвијеније (Индекс сустизања). Додуше, посматрајући ове земље немогуће је не примијетити да скоро све имају одређене заједничке црте, а то је да се ради о земљама чије је становништво релативно хомогено (у скоро свим мултиетничким земљама процес транзиције био је праћен процесом дисолуције земље¹³ који је често попримио облике грађанског рата), земљама са претежно католичким становништвом (традиционално католичкој земљи, мада се нпр. у Чешкој велики број становника данас изјашњавају као атеисти), и земљама које граниче са неким „старим“ чланом Европске уније.

Међутим, оно што је нас више интересовало је сама стратегија транзиције, и ту се може уочити да она може бити различита, али да све успјешне земље карактеришу двије црте: Раст ослоњен на извоз (значи, укључивање у међународну подјелу рада) без обзира на то да ли се производња базира на домаћем (Словенија) и иностраном (Естонија) капиталу; Чињеница да успјешне земље одликује одлучност у провођењу изабране стратегије. С једне стране, имамо Словенију која покушава, и у великој мјери успијева, да темпира реформе (Теорија оптималног темпирања транзиције), док на другој страни имамо Естонију која је од почетка ушла у транзицију „пуном паром“ (Стратегија тоталне транзиције одмах). Ове двије земље су два поларитета транзиције, мада је много више земаља покушало да нађе неки модалитет између, а као резултат су добили много слабије резултате. Занимљиво је примијетити да чак ни ове двије земље, иако најјасније у својим изабраним стратегијама, из неких разлога нису биле у стању да проведу „чисте“ теоријске концепте у праксу. Тако је Словенија, условно речено, подбацила на пољу либерализације реалног сектора, будући да ова реформа није била ни изблиза завршена, а

---

¹³ Процес транзиције подразумијева и болне реформе које стављају на испит повјерење између различитих друштвених група.

прешло се на следеће кораке у процесу транзиције¹⁴ (отварање домаћег тржишта за спољну конкуренцију, а затим и либерализација финансијског сектора). С друге стране, налази се „Балтички тигар“ који је сачекао одређено вријеме са либерализацијом финансијског сектора док је све остале реформе извршио експресно још почетком деведесетих година.

Нажалост, за нас који смо у процес транзиције ушли са великим временским заостатком, околности су битно другачије него од оних које су владале у Словенији и Естонији почетком деведесетих година прошлог вијека. Самим тим, стратегија даље провођења транзиције мора уважавати ту чињеницу.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Burda, Majkl, Viploš, Čarls, *Makroekonomija*, CLDS, Beograd 2004;
2. De Melo, Martha, Gelb, Alan, „A comparative analysis of twenty-eight transition economies in Europe and Asia“, *Post-Soviet Geography and Economics* 5/1996;
3. De Melo, Martha, Denizer, Cevdet, Gelb, Alan, Tenev, Stoyan, „Circumstances and choices: The role of initial conditions and policies in transition economies“, *World Bank Economic Review* 15/2001;
4. McKinnon, Ronald, *The order of economic liberation*, John Hopkins University Press, Baltimor 1991;
5. Sachs, Jeffrey, Zinnes, Clifford, Eilat, Yair, *The gains from privatization in transition economies: Is change of ownership enough?*, Harvard Institute for International Development, Cambridge 2000;
6. Ćirović, Milutin, *Bankarstvo, Bridge company*, Beograd 2001;
7. The World Bank, *Tranzicija: prvih deset godina, analiza i pouke za Istočnu Evropu i bivši Sovjetski Savez*, Washington D. C. 2002.

Интернет извори и економски извјештаји

8. Бертелманов индекс транзиције 2008, <http://www.bertelsmann-transformation-index.de>;
9. BG Svetionik, „Baltički tigrovi“, <http://www.bgsvetionik.com/ekonomija/557.html>;
10. International Finance Corporation, *Doing Business 2009*, <http://www.doingbusiness.org>;
11. Sachs, Jeffrey, „Zašto bi neko investirao u Bosnu prije nego u Meksiko“, *BH Dani* 207, <http://www.bhdani.com/arhiva/207/intervju.shtml>;

12. United States Department of Agriculture, *International Macroeconomic Date Set*, <http://www.ers.usda.gov/Data/Macroeconomics/>;
13. The Heritage Fondation, *Index of economic freedom 2009*, Washington D. C. 2009, <http://www.heritage.org>;
14. Štajner, Aleksandar, „Estonsko čudo“, *Katalaksija*, http://www.katalaksija.com/sr/index.php?option=com_content&task=view&id=9&Itemid=7;
15. World Economic Forum, *Global Competitiveness Index 2008*, Geneva 2009.

Marko Đogo

Faculty of Economics,
University of East Sarajevo

SUCCESS OF COUNTRIES IN TRANSITION: THEORY, POLITICS AND REALITY

Summary

Governments in many countries in transition tried to make their country rich, perspective, organized by free market model, but only few succeeded in their intention. The key question that this paper tries to answer is which countries made biggest success and why they did so and others did not. Author's intention was not to argue about actual measures but to make a simple macro-economic model in which whole economy is divided in two sectors: real and financial, and which contains the level of freedom as a measure for transition. In doing so, the author tries to offer to readers a look at the transition history of the most successful countries. We think that the findings are more than interesting and useful for transition authorities in our country. They suggest that consistency in implementation is more important for the successful process than the selected strategy. Finally, the result of all transition strategies is the same: successful inclusion of the country into international division of labour.

Key words: *Catch-up index; Total liberalisation; Optimum liberalisation timing.*